

Şygryýetmi bagryýet?.. Ahyrda-soñda aňyýet!

Category: Edebi tankyt, Goşgular, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Şygryýetmi bagryýet?.. Ahyrda-soñda aňyýet!

SYGRYYETMI, BAGRYÝET?.. AHYRDA-SOÑDA AÑYÝET!

■ Yaş şahyrlar hakda kelam-agyz

Jahan üzre ilkinji şygryň ilkinji setiri, megerem ynsan ogly nämedir bir zada tüýs ýürekden begenip-guwanyp, ilkinji gezek ýylgyryp-güleninde ýa-da tersine, haýsydyr bir ahwala juda gyýlyp-gynanananya, bagry ýananynda dörän bolsun gerek...

Türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň ýaşkiçisiniň-ýaşulysynyň häli-häzirlerem öz eserlerini gymmatbah agaçlardan ýasalan kaşaň stollarda däl-de, galapyn, onuň gapdalyndaky haly-düşekde ýüzin ýatyp, "bagryny ýere berip" döredýänligi ýewropalyň gözü bilen seredeniňde, geňräk görünse-de, biz üçin del zat däldir. "Bagry girýan", "garabagyr /ene/", "bagyr awusy" ýaly sözler köpräk ulanylyp, ol (ýagny bagyr) duýgynyň baryp urýan ýeri, "nokady" ýaly bolup görünse-de, ýeke sapar "jiger-bagrym pylanyjan-eý" ýa-da "bagrymdan önen balam" diýeninde, mähir-muhabbetiň öýjügine-de öwrülýär duruberýär.

Diýmek, gürrüň ~ hem gynanmak-gyýilmak, hem söýmek-söýülmek, begenmek-guwanmak barada, ýeke söz bilen aýtsaň, Duýgy hakda barýar. Munuň özi goşgy-gazalyň hem duýgudan başlanýandygy, şygryýetiň bagryýetden gözbaş alýandygy barada aýdyp geçere ýol açýar.

Duýgular ummany, elbetde, juwan ýaşda ýazylýan şygryrlarda has ýaýlympy, has çuň hem has çeper keşbini tapgyç bolýar.

Soñabaka kişiniň durmuş, döredijilik tejribesi artyp, gözýetimi giňäp, setirlerde agrasluk, pelsepewi alamatlar görnüp ugraýar. Şunuň bilen bir wagtda onuň ussatlygynyň, çeperçiliginiň hem derejede artmalydygy, ösmelidigi barada

ýörite aýdyp oturasy iş ýokdur. Munuň özi şeýle bolmasa, çeperçilik kämilleşmese, kişi nähili akyl-pelsepe satanda-da, ol maňza batmaz gury takallygyna galýar...

Meniň bu aýdýanlarymyň hiç birisiniň-de täzelik däldigine, hemmä äşgär zatlardygyna gaty gowy düşünýärin.

Onda näme iki ikiniň dörtdüğini subut etjek bolup otyrkam men? Munuň, dogrusy, "Şeýt!" diýip, günüme goýman oturan delilleri-sebäpleri ýüze çykyp dur-da... Özünem ol delil-sebäpler guwandyryjy, galkyndyryju sebäplerden!

Ýöne olary agzamazdan burun, bir ahwalaty welin, aýratyn nygtap geçmek, häzirki zamam umumy edebiýatymza doğruçyl nazar salmakdan ötri juda wajypdyr.

Soňky ýyllarda diňe ýaşlaryň hem däl, eýsem, ençe müçäni arka atan adamlaryň-da goşgy düzmek bilen gyzyklanýany sen-men ýok, ur-tut ummasyz mukdarda köpeldi. Bu nämäniň alamaty, nämä ýormaly muny? Elbetde, gowulygyň alamaty, elbetde, ýagşylyga, eşrete, bagta, bolçulyga ýormaly muny! Şol adamlaryň aglabasynyň ýazýan kapyýalaşdyrylan (käte-hä olar kapyá-da üns edip duranok) setirleriň tasdan hemmesi diýen ýaly Watan, Ýurdumyzyň ilkinji Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy, Garaşsyzlyk, Baky Bitaraplyk, Yaşyl Tugumyz, Ruhnama... hakynda. Ol bentleriň köpüsini setirme-setir dikeçläp oturman, yzly-yzyna ýazylan, bir baga düzülen jümleler görnüşinde çap edäýeniňde-de, ýitjek zat ýok. Sebäp ýaňky aýdyşym ýaly, olar çeperçilik taýdan goşgy-şygyr talaplaryndan daşrak setirler. Olary çeperçilik kanunary bilen ölçemän, eýsem, guwançdan, buýsançdan ýaňa ak göwünden, çuň ýürekden joşup çykan sözler, alkyşnamalar, waspnamalar hökmünde kabul etmeli. Bu hadysa häzirki zaman milli şygryyetimiziň derejesi, görkezijisi diýip däl-de, Türkmenbaşy eýýamynyň baş alamat, milli galkynyşyň, eşretana durmuşyymuzuň, Altyj asyrymyzyň röwşen nurunyň özboluşly sypatlandyrylmalarynyň, esasy kesgitlemeleriniň biri diýip düşünilse, hakykata jaý bolar....

■ ...Indi ýaňky "deliller", "sebäpler" diýip, ýokarda agzamakçy bolan ahwaly myz barada.

Ol şeýle. Öñem bir dana "Bürgüt dymmagyndan tanalar" diýipdir. Biziňem soňky-soňky ýyllarda şygryýet gözýetimine gonup ugran, bürgüt bolmasa-da, şuňkar ganatly, belent howaly, iňňän ukyplı şahyr ýürek ýaşlarymz görünýär diýip, men şu ýerde guwanç bilen nygtamak isleýärin. Hawa, olar bar! Ýone algyr guşlar al-asmanda erkana ganat ýaýyp gezende, köp bolup uçmaýar, dag-derelere inenlerinde, süri bolup şaglap inmeýär. Meniň aýdýan zehinli ýaşlarym hem köpsanly däl. Meniň olardan bu gün Akmämmet Poşow, Maýa Öküzowa, Azatgül Hallydurdyýewa, Hudaýnazar Elliyew dagynyň atlaryny tutasym gelýär. Özüm-ä bu ýaş zehinleriň "öküz ýykyşyny" ýa ýykarmen boluþlaryny aňmak üçin, olaryň tutuş döredijiliklerini sahypalap, seljerip oturmak hökman däl, käbir goşgulary bilen tanyşmaklygam muňa belli bir derejede göz ýetirmäge ýeterlik ýaly-la diýen netijä geldim. Bularyň döredijilik, çeperçilik terzi, usuly, şygra ýanaşygy, ýaňky aýdyşym ýaly, "dyrnagyndan", ýagny käbir aýratyn setirlerindenem, bentlerindenem şeýle guwandyryjy bir zadyň bardygyny mälim edip dur. Meniň çakym, bu ýigit-gyzlar hazır öz döredijiliklerinde sap duýga ýugrulan "goşgy menzilinden" pähim-paýhasly, pelsepe äheňli şygyr sepgidine sary ugrugyp, gyrmýldabrack hem bolsa, ynam bilen ýol salyp barýar.

Aýdaly, Akmämmet Poşowyň:

Gyzlar gelýär, gyzlar gelýär müşk paýlap,
Tukat dünýä bir şowhunly saz bolýar ~

diýip, göräýmäge, sadaja setirlerden başlanýan "Saz gelýär" diýen goşgusynda "hoş owaz gelýär", "bahar-ýaz gelýär" diýen ýaly sürcegi çykan kapyýalardan daş durup bilmeyändigine garamazdan, gyzlary görüp, "özünden göwni geçýän" güller hakdaky, gözelleriň "gadamlarynyň jennetdigi" hakdaky iňňän tanyş äheňli tarypnamalar bilen dowam etdirilýänligine-de bakmazdan, birden "ýigitligiň ykbalyny sypalap", "bar zat munda ýaşamaga höwesli" diýen ýaly ünsüni bada-bat özüne çekýän täsin setirleriň üstünden barýarsyň we goşgynyň has çuň mazmunly sözler bilen:

"Bu ýollar bolsa-da beýikli-pesli,
Gudratdyr ol (gyzlaryň gelşi -A.A.), öz-özünden düz bolar" –
– diýip tamamlanýan jemlemesini okap, çyn ýürekden
guwanýarsyň, "Berekella!" diýeniňi duýman galýarsyň. Sebäp bu
meniň, seniň tapan çepeçilik şekillerimizden däl, bu
Akmämmediň hiç kimiňkä meñzemeýän öz döreden çeper duýgy-pähim
şekli, öz duýgusynyň, öz dünýägaraýkynyň, öz pähiminiň
beýany!..

■ Özboluşlylyk... Her bir şygryň, umuman, kiçi bolsun, uly
bolsun, her bir çeper eseriň mähek daşy şu dälmidir eýsem?

...Bir zaman, geçen asyryň altmyşynjy ýyllarynda ussat
halypalarymız Ata Atajanowdyr Kerim Gurbannepesow, edebi
meýdana täze gelen zehinle Gurbannazar Ezizow, Halyl Kulyýew,
Kakabaý Ylýasow (Daşoguz), Italmaz Nuryýew we şu bellikleriň
awtory hakunda telim makala ýazyp, olara tüýs degerli çagy uly
goltgy beripdi, göwünlerini ganatlandyrypdy. Şonda ol
halypalar bu ýaşlaryň döredijiliginden, ozaly bilen, "özgä
meñzemezlik alamatlaryny", ýagny, özboluşlylyk gyryndylaryny,
nyşanlaryny, eken dänelerini birin-birin seçip-tapyp, okyjynyň
ünsuni şoňa çekýärdiler. Bu biziň üçin şonda dana sapak
bolupdy. Sebäp özümüz muňa, dogrusy, ýörite pisint etmezdi,
göwnümize gelenini "taraşlap şagladýardyk". Emma özboluşlylyk,
seniň eliň, diliň ajaýyp aýratynlykları her bir döredijilikli
halal işiň özeni bolsun gerek, seni seni edýän gudrat bolsun
gerek.

Akmämmet Poşow öz ulanýan çepeçilik serişdelerine, çeper
şekilleri (duýgy we aňyýet -abstrakt obrazlary) döretmeklige
özüce çemeleşýär. Şu-da onuň döredýän eserleriniň iň gymmatly
tarapy welin, arman, ýaş şahyryň azaby, tagallalary hemise
şowuna düşüp duranok. Meselem:

Adamlar gidýärler; duwlaýar toprak,
Olaryň barlygy ene ýer ýaly (?).
Bu Dünýä özüne siñdiripdir, gör,
Adam hemem Toprak ~ täsin Dünýäni...

Bu ýerde, elbetde, aýdyljak bolunýan nähilidir bir çuñnur pelsepewi pikiriň barlygy hak. Ýone ol, göwnüme bolmasa, ýazylyp-ýaýylyp, aýdyňlaşmaga ýetişmändir, göýä ümre batan näbelli ýyldyz bolup galypdyr. Onsoňam Bu Dünýä ~ Täsin Dünýäni özüne siñdiripdir. Muňa nähili düşünmeli? Barlyk-dirilik siñdiripmi, heňňam siñdiripmi? Awtoryň özi aýtjak bolan zadyna, elbetde, düşünip oturandyr, emma okyjy üçin bu setirler gümürtik, sebäp bu ýerde olara howlukmaçlyk, alňasaklyk zeper ýetiripdir.

Gürrüni edilýän ýaslarda bellemeli ýene bir guwandyryjy zat ~ olaryň jümleleriniň, setirleriniň "tebigy akymydyr", olarda hiç bir "zor salmagyň", "çygylmagyň" alamaty ýok diýerlikdir. Üstesine-de, setirleriň, "bentleriň ençemesi many taýdan dolulygy, "dykyzlygy" bilen seniň göwnüni hoş edýär, özüne çekýär. Arman, şol wagtyň özünde-de, gynansagam, kellä gelmejwk ahmallyklar, näsazlyklar bilen seni geň galdyryar.

Mysal üçin, Maýa Öküzowanyň "Ykbala" atly goşgusynda "Kalby sokur aldyr nebse nepesin" diýen ýaly akgynly, nakyl pähimli ajaýyp setiriniň önyüzünde "başarmaryn bet işleriň telegin" diýen sözler bar. Eýsem bet işleriň telek dälem barmydy?.. Elbetde, harsallyk bu...

Ýa-da Hudaýazar Elliýew "Düýne geçen hatalary şu günüň, gezýän eken soň özüňden ar alyp" we "Hem aýry ykbalyň sowuk deminden, seni meniň tämiz yhlasym sowsun" diýen durnaň gözü ýaly dury, kämil setirleriň gapdalyndan "Didäň ~ Aý şöhlesi, ýüregiň ~ çemen, "Aýratyn bezenmek gerek däl hemem" ýaly "ysgynsyz", ejiz, aslynda hökmany däl sözlere orun berilýär. Bir kemsiz güzel bolmaz diýleni, elbetde şahyryň ýazan, çap etdiren zatlarynuň hemmesi jüpüne düşüp, gülala-güllük bolup durmaýany belli zat. Agsak setirler, towsak jümleler has tejribeli, köpi gören (takygrak aýtsam – "köpi ýazan") tanymal şahyrlarda-da duşman duranok ahyryn.

Ýone meniň şu ýerde nygtajak bolýan zadym başgarak: ýaşlykda gowşak zada göz ýumup geçirdim etseň, onuň soňabaka seni özüne öwrenişdirip, gul edip, harsallyklaryny saňa duýdurmazlygy-da geň däldir.

Hawa, biziň zehinli ýaslarymyzyň – şahyrlarymyzyň barlygy hak.

Şonuň üçinem ýekeje bihal setire-de "Aý, bolýa-la" diýmezlige hut ýaşlykdan endik etmeli. Pozmaly, çyzmaly, täzeden ýazmaly, gözlemeli – bagryň ýakmaly. Şeýdilse, bu seniň özüňden önyän paýhas sapagyna, mekdebine öwrülýär. Sygyr bolsa, kim näme diýse-de, başda aýdyşym ýaly, bagryň ýere berip ýazylsa-da, ahyr-soňda aňyýetiň, akyl-paýhasyň miwesi bolup, ýetişen bagyňdan tänýär. Ol nesillere sargyt şekilli, pent şekilli bolup galýar. Nusgawy şahyrlarymyzyň sap duýga eýlenen sap pähim-paýhasa ýugrulan dürdäne setirlerini ýatlalyň. Olar üstüniden şunça zaman geçen-de bolsa, ozaly bilen, seniň aňyň heýjana getiryär.

Meniň öz ýaş kardeşlerimiň döredijiliginde G.Ezizowyň, H.Kulyýewiň eserleriniň, äheňleriniň eşidilýändiginem aýdyp bilerdim. Ýöne bu ahwalaty men aýyp hasap etmeýärin. Her bir şahyr hem (hakdan içen şahyram bolsa) ozalynda kimdir biriniň, halypyň täsirine düşmän ýazyp başlan däldir.

Ýene bir aýtjagym. Men altmyşdan agan adam bolsam-da, häli-hätzire çenli "Meniň döredijiligim" diýmäge utanyp, şol bir mahalky "Ýaş şahyrlyk" duýgusy bilen ýasaýaryn. Men goşgy ýazýanlygyny ömrüm boýy hatda ejem-kakamdan-da gizläpdim. Çekinýärdim. Meniň muny şu ýerde ilkinji sapar aýtmagymyň sebäbi bolsa, "Ýaş şahyrlyk duýgusynyň" ajap duýgudygyny, onuň seni her zeýilli eselmeden, men-menlikden goraýandygyny nygtap, adyny tutan zehinli ýaş şahyrlarymyň ulumsylykdan herne daş durmaklaryny arzuw edýänligimi duýdurasum gelenligindedir.

2003 ý.

Annaberdi AGABAYEW,
Türkmenistanyň halk ýazyjysy, Hormatly il ýaşulysy, Magtymguly baýragynyň eýesi.

Edebi tankyt